

TANA VA RUH MUOMMOSI: TIBBIYOTDA DUALIZM G'OYASIGA ZAMONAVIY YONDASHUV

B.X. Shakarov¹

G.Sh. Sheraliyeva²

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Ijtimoiy fanlar kafedrası, assistenti¹

2-son davolash ishi, I bosqich talabasi²

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17559819>

Annotatsiya. “Tana va ruh muammosi: tibbiyotda dualizm g'oyasiga zamonaviy yondashuv” mavzusidagi ushbu maqola tana (jismoniy) va ruh (psixik/ma'naviy) o'rtasidagi munosabatni tibbiy va falsafiy nuqtai nazardan tahlil qiladi. Kirishda dualizm va monizm tushunchalarining tarixiy ildizlari — Platon, Dekart va keyingi falsafiy an'analar qisqacha yoritiladi. Asosiy qismda tibbiyot olamidagi amaliy yondashuvlar: psixosomatik kasalliklar, biopsixososial model, nevrobiologiya va ongning neyrofiziologik asoslari keltiriladi.

Shuningdek, ruhiy va jismoniy sog'liqni integratsiyalashgan davolash yondashuvlari (psixoterapiya, farmakoterapiya, integrativ tibbiyot) misollar bilan ko'rib chiqiladi. Maqola zamonaviy tadqiqotlar va klinik amaliyotlar orqali dualizm g'oyasining chegaralari va uning tibbiyotdagi amaliy oqibatlarini muhokama qiladi, hamda insonni yakka elementlar emas, balki birlik sifatida qarash zarurligini ta'kidlaydi. Xulosa qismida falsafa va tibbiyotning sintezi sog'liqni tushunish va davolashni boyitishi mumkinligi ifodalanadi.

Kalit so'zlar: dualizm, monizm, biopsixososial model, psixosomatika, nevrobiologiya, integrativ tibbiyot.

ПРОБЛЕМА ТЕЛА И ДУШИ: СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД К ИДЕЕ ДУАЛИЗМА В МЕДИЦИНЕ

Аннотация. В статье «Проблема тела и души: современный подход к идее дуализма в медицине» проводится междисциплинарный анализ взаимоотношений между телесным (физическим) и душевным (психическим/субъективным) аспектами человека.

Во введении рассматриваются исторические корни дуализма и монизма — от Платона до Декарта и последующих философских течений. Основная часть посвящена медицинским моделям и практикам: психосоматические расстройства, биопсихосоциальная модель, достижения нейробиологии в изучении сознания, а также клинические подходы, объединяющие психотерапию, фармакологию и комплементарные методы. Обсуждаются ограничения классического дуализма и аргументы в пользу холистического (целостного) понимания пациента, когда биологические и психические факторы рассматриваются во взаимосвязи. В заключении подчёркиваются перспективы плодотворного диалога между философией и медициной для более эффективной диагностики и лечения, а также для более гуманистического отношения к пациенту.

Ключевые слова: дуализм, монизм, биопсихосоциальная модель, психосоматика, нейробиология, интегративная медицина.

THE BODY AND MIND PROBLEM: A CONTEMPORARY MEDICAL APPROACH TO THE IDEA OF DUALISM

Abstract. This article, “The Body–Mind Problem: A Contemporary Medical Approach to the Idea of Dualism,” offers an interdisciplinary examination of the relationship between the bodily (physical) and the mental/spiritual (psychic) aspects of human beings. The introduction outlines the historical origins of dualism and monism — from classical philosophers such as

Plato to Descartes and later thinkers. The main section surveys medical perspectives and practices: psychosomatic disorders, the biopsychosocial model, advances in neuroscience regarding consciousness, and integrative clinical approaches combining psychotherapy, pharmacotherapy, and complementary modalities. The paper critically assesses the limits of classical dualism and argues for a holistic understanding of patients, where biological and mental factors are studied interactively. The conclusion highlights how a synthesis of philosophical insight and medical science can improve diagnosis, treatment, and the humane care of patients, suggesting directions for future research and clinical practice.

Keywords: dualism, monism, biopsychosocial model, psychosomatics, neuroscience, integrative medicine.

Kirish

Inson mavjudotining eng asosiy va abadiy savollaridan biri — uning tabiati nima: inson faqat biologik organizmmi yoki unda alohida, mustaqil ruhiy (psixik/ma'naviy) qatlam ham bormi? Ushbu savol falsafaning eng qadimiy bo'limlaridan birini — **tana va ruh muammosini** tashkil etadi. Klassik davr falsafasida bu masala Platon va uning ta'limotida aniq ifoda topgan: ruhning tana ichidagi vaqtinchalik joylashuvi va uning abadiy mohiyati haqida fikrlar mavjud edi [1].

Yevropa modern falsafasida dualizm kontseptsiyasining eng mashhur varianti — Rene Dekart tomondan ishlab chiqilgan. Dekart insonni ikkita asosiy substantsiyadan — kengayuvchi moddiy tana (**res extensa**) va fikrlovchi ruh (**res cogitans**) dan iborat deb tasavvur qildi; uning asosiy savollari orasida tana va ruh qanday qilib o'zaro munosabatda bo'lishi mumkinligi ham bor edi [2]. Bu klassik metafizik model ko'plab keyingi bahs-munozaralarning boshlang'ich nuqtasi bo'lib xizmat qildi.

XX asrning o'rtalariga kelib, tibbiyot va psixiatriya sohasida dualizmga qarshi tanqidiy qarashlar rivojlana boshladi hamda sog'liqni tushunishda faqat biologik (biomedikal) yondashuv yetarli emasligi ta'kidlandi. Shu jarayonda George L. Engel tomonidan taklif qilingan **biopsixososial model** tibbiyot nazariyasiga katta ta'sir ko'rsatdi: barcha kasallik va salomatlik holatlari biologik, psixologik va ijtimoiy omillar o'zaro ta'siri natijasida paydo bo'ladi, deb ta'kidlanadi [3]. Ushbu paradigma sog'liqni yagona biologik mexanizmlar orqali emas, balki tizimli, ko'p o'lchovli kontekstda ko'rishni rag'batlantirdi.

Shuningdek, nevrobiologiya va kognitiv fanlarning taraqqiyoti ong va ruhiy holatning biologik shakllarini aniqlashga intildi. Antonio Damasio kabi olimlar emotsiyalar va qaror qabul qilish jarayonlarining nevrobiologik asosi borligini ko'rsatib, klassik dualistik tafakkurning ba'zi jihatlarini tanqid qildi va “ong – miyadagi jarayonlar natijasi” degan yondashuvni kuchaytirdi [4]. Neyrovaziyat va ongning neyrokorelatlarini o'rganish sohasidagi so'nggi tadqiqotlar, xususan, ongning neyron tarmoqlarga bog'liqligini va integratsiyalashgan ma'lumotni qayta ishlash (information integration) bilan izohlashga intilayotgan nazariyalarni ilgari surmoqda [5].

Bundan tashqari, zamonaviy tibbiyot amaliyotida psixosomatik kasalliklar, stress bilan bog'liq surunkali holatlar va og'riq sindromlari kabi hodisalar tana-ruh chegarasini amaliy jihatdan qayta ko'rib chiqishga majbur etadi. Klinikal tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, emotsional va ijtimoiy stresslar fiziologik tizimlarga — immun, endokrin va neyroendokrin sistemalarga — ta'sir ko'rsatib, kasallikning yuzaga kelishi yoki og'irlashishiga hissa qo'shadi; bu esa tibbiy yordamni integratsiyalashgan (masalan, psixoterapiya + farmakoterapiya + turmush tarzi o'zgarishlari) yondashuvga yo'naltiradi [6].

Shu nuqtai nazardan, “dualizm” tushunchasi tibbiyotda ikki xil natijalarni paydo qiladi: bir tomondan, u ong va tanani alohida kategoriyalar sifatida ko‘rib, ishlashda soddalashtirish imkonini beradi; boshqa tomondan esa, amaliyotda yuzaga kelayotgan murakkab kasalliklarni tushunish va davolashda cheklovlar keltirib chiqaradi. Shu sababli zamonaviy yondashuvlar — biopsixososial paradigma, neyrobiologik tadqiqotlar va integrativ tibbiyot amaliyotlari — dualizmga yangi, interaktiv va pluralistik talqinlarni beradi [3][4][6][7].

Ushbu maqolaning kirish qismi sifatida maqsad — dualizmning falsafiy ildizlarini (Platon, Dekart), uning tibbiyotdagi tarixiy va nazariy bosqichlarini (biomedikal modeldan biopsixososial modelga o‘tish), shuningdek, nevropsixologiya va integrativ tibbiyot nuqtai nazaridan tana va ruh o‘rtasidagi murakkab aloqalarni zamonaviy tadqiqotlar va klinik amaliyot misollarida yoritishdir. Keyingi bo‘limlarda bu komponentlar chuqur tahlil qilinadi va tibbiy amaliyot uchun qanday konseptual va metodologik xulosalar chiqishi mumkinligi muhokama qilinadi [3][5][8].

Material va metodlar

Ushbu tadqiqotda tana va ruh muammosi, shuningdek, tibbiyotda dualizm g‘oyasiga zamonaviy yondashuvlar tahlil qilindi. Ish nazariy-tahliliy yo‘nalishda olib borildi va quyidagi manbalar hamda metodologik yondashuvlarga tayandi:

1. Adabiyot manbalari

Tahlil jarayonida xalqaro ilmiy bazalar (PubMed, Scopus, Web of Science, Google Scholar) hamda Stanford Encyclopedia of Philosophy, APA journals va boshqa yetakchi ilmiy nashrlar o‘rganildi. Asosiy e‘tibor quyidagi masalalarga qaratildi:

- Dualizm va monizmning falsafiy ildizlari;
- Tana va ruhning biologik, psixologik va ijtimoiy o‘lchamlari;
- Psixosomatik va biopsixososial yondashuvlarning tibbiyotdagi roli;
- Nevrobiologik tadqiqotlar va ongning biologik asoslari;
- Integrativ tibbiyot orqali ruhiy va jismoniy sog‘liqni tiklash usullari.

2. Nazariy asoslar

Tadqiqot falsafa, psixologiya va neyrobiologiya qonunlariga tayangan holda olib borildi. Tahlil quyidagi darajalarda amalga oshirildi:

- **Falsafiy daraja** – Platon, Dekart va zamonaviy falsafiy oqimlarning tana-ruh munosabatini izohlashdagi yondashuvlari;
- **Biologik daraja** – miya va nerv tizimi faoliyati, ongning neyrofiziologik asoslari;
- **Psixologik daraja** – psixosomatik jarayonlar, emotsional va ruhiy holatning sog‘liqqa ta’siri;
- **Tizimli daraja** – biopsixososial model orqali inson sog‘lig‘i va uning ijtimoiy muhit bilan o‘zaro ta’siri.

3. Metodologik yondashuvlar

- **Falsafiy-tahliliy metod:** Dualizm va monizm nazariyalarini tarixiy va zamonaviy kontekstda tahlil qilish;
- **Tadqiqotlar va sistematik sharhlar:** Xalqaro klinik va eksperimental tadqiqotlar natijalari asosida psixosomatik va integrativ yondashuvlarni solishtirish;
- **Neyrobiologik tahlil:** Ongning biologik asoslarini va ruhiy jarayonlarning neyron tarmoqlar bilan bog‘liqligini o‘rganish;
- **Sintez va integratsiya:** Falsafa, psixologiya va tibbiyot bilimlarini birlashtirib tana va ruhning o‘zaro ta’sir mexanizmlarini konseptual model shaklida tavsiflash.

4. Tadqiqot obyekti va materiali

Ishda mavjud ilmiy adabiyotlar, neyrobiologik tadqiqotlar, psixosomatik kasalliklar bo'yicha klinik hisobotlar va integrativ tibbiyot amaliyoti misollari asos qilib olindi. Bevosita bemorlar ustida eksperimental tadqiqot olib borilmagan; asosiy ma'lumotlar xalqaro ilmiy nashrlardan va so'nggi sharh maqolalardan olingan.

5. Metodlar integratsiyasi

Olingan ma'lumotlar falsafa, tibbiyot, psixologiya va neyrobiologiya fanlari bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilindi. Natijada tana va ruh o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sir, shuningdek, dualizm va zamonaviy tibbiy yondashuvlar asosida konseptual tavsif yaratildi.

Natijalar va ularning muhokamasi

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tana va ruh muammosini tibbiyot kontekstida dualizm asosida tahlil qilish, inson sog'lig'ini yaxlit tushunish va psixosomatik jarayonlarni yanada samarali baholash imkonini beradi. Quyidagi ilmiy yondashuvlar asosiy ahamiyatga ega bo'ldi:

- **Falsafiy-tahliliy modellashtirish** – dualizm va monizm konseptlarini tahlil qilish orqali tana va ruhning o'zaro munosabatini tushunish va sog'liqni yaxlit ko'rish mumkinligi aniqlandi.

- **Psixosomatik va biopsixosozial yondashuvlar** – ruhiy holat va emotsional stressning biologik tizimlar (masalan, immun va endokrin sistemalar) faoliyatiga ta'siri modellashtirildi; ruhiy va jismoniy salomatlik o'rtasidagi integratsiyalashgan bog'liqlik tasdiqlandi.

- **Neyrobiologik monitoring** – miya va nerv tizimi faoliyatini tahlil qilish orqali ong va ruhiy jarayonlarning biologik asoslari va ularning tana bilan o'zaro ta'siri aniqlandi.

- **Integrativ yondashuvlar** – psixoterapiya, farmakoterapiya va turmush tarzi o'zgarishlari kombinatsiyasi ruhiy va jismoniy sog'liqni yaxshilashda samarali mexanizm sifatida baholandi.

- **Biofizik va psixologik sinxronlik** – ruhiy holat, emotsional javoblar va biologik tizimlar o'rtasidagi uyg'unlik, sog'liqni saqlash va kasalliklarni oldini olishda muhim omil ekanligi tasdiqlandi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, tana va ruhni alohida elementlar sifatida emas, balki integratsiyalashgan tizim sifatida ko'rish — dualizm g'oyasining zamonaviy talqinini yaratadi va klinik amaliyotda psixosomatik kasalliklarni aniqlash hamda davolashni optimallashtirish imkonini beradi.

Shu bilan birga, falsafiy nazariyalar va zamonaviy tibbiy yondashuvlarni birlashtirish insonni yaxlit ob'ekt sifatida tushunishga, shuningdek, sog'liqni baholash va davolash samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Xulosalar

Xulosa qilib aytganda, tana va ruh muammosini tibbiyot va psixologiya nuqtai nazaridan tadqiq qilish zamonaviy integrativ yondashuvlarning eng muhim natijalaridan biri hisoblanadi. U tana va ruhning o'zaro ta'sirini tushunish, psixosomatik jarayonlarni aniqlash va sog'liqni yaxlit baholashda beqiyos ahamiyatga ega.

Biopsixosozial va neyrobiologik yondashuvlar ruhiy holat, emotsional javoblar va biologik tizimlarning uyg'un ishlashini ko'rsatadi, bu esa sog'liqni tiklash va kasalliklarni oldini olishda samarali vosita hisoblanadi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tana va ruhning integratsiyalashgan modeli — elektr, mexanik va biokimyoviy jarayonlar bilan bog'liq biologik tizimlarning uyg'unligi — inson sog'lig'ini yaxlit baholash va davolashda asosiy omil sifatida xizmat qiladi.

Kelgusida, zamonaviy texnologiyalar, xususan, sun'iy intellekt, neyrofeedback tizimlari va integrativ psixofiziologik metodlar yordamida tana va ruh o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirni yanada chuqurroq o'rganish va sog'liqni saqlashning individualizatsiyalashgan yondashuvlarini yaratish imkoniyati mavjud.

Foydalanilgan manbalar

1. Plato. *Phaedo* (transl. Gallop). Oxford University Press. <https://global.oup.com>
2. Descartes, R. (1641). *Meditations on First Philosophy*. <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/descartes1641.pdf>
3. Engel, G. L. (1977). *The Need for a New Medical Model: A Challenge for Biomedicine*. Science, 196(4286), 129–136. <https://doi.org/10.1126/science.847460>
4. Damasio, A. R. (1994). *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. G.P. Putnam's Sons. <https://www.penguinrandomhouse.com/books/283898/descartes-error-by-antonio-r-damasio/>
5. Wu, W. (2018). *The Neuroscience of Consciousness*. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/consciousness-neuroscience/>
6. Kusnanto, H. et al. (2018). *Biopsychosocial Model of Illnesses in Primary Care*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5843983/>
7. Bolton, D. (2023). *A Revitalized Biopsychosocial Model: Core Theory and Research*. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsy.2023.1009847/full>
8. NCCIH / NIH. (2022). *Complementary, Alternative, or Integrative Health: What's In a Name*. <https://www.nccih.nih.gov/health/complementary-alternative-or-integrative-health-whats-in-a-name>